

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου καὶ τέλος).

Ἡ ἀμοιβαία προσέγγισις τῶν χριστιανῶν, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τοῦ André de Lilienfeld, προτέρα πάσης ἀποπειράς πρὸς ἔνωσιν, εἶναι ἡ νέα σκέψις, ἡ ὁποία δεσπύζει σήμερον. Νὰ μελετηθῶσι διὰ νὰ γνωρισθῶσι, νὰ γνωρισθῶσι διὰ νὰ ἀγαπηθῶσι, νὰ ἀγαπηθῶσι διὰ νὰ ἐνωθῶσιν: ἰδοὺ τὸ νέον σύμβολον ἔλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀφέρωσαν τὸν καιρὸν τῶν καὶ τὴν καρδίαν τῶν εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς ἐνώσεως 27).

Τὴν ἀνάγκην ταύτην τῆς διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης προετοιμασίας τοῦ ἐδάφους ἀνεγνώρισαν ὅλοι ὅσοι κατενόησαν τὸ δύσκολον τῆς λύσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαίρεσεως. Ὁ κ. Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος, καθηγητῆς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὀρθῶς ἐτόνισεν ὅτι τὸ σπουδαιότερον μέσον τῆς διευκολύνσεως τῆς ἐνώσεως εἶναι τὸ σπουδάζειν καὶ ἐννοεῖν ἀλλήλους καὶ μελετᾶν τὰς δυσκολίας ἐκατέρωθεν 28).

ὑπὸ τοιούτους βεβαίως ὅρους ἐνόησαν εἶναι ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνεννοήσεως δὲν ἀναγκάζει νὰ κοίτῃ πρὸς τὸ παρὸν. Ἡ λύσις του ἀνήκει εἰς τὸ μέλλον. Ἡ ἐργασία τῆς ἐνώσεως, ὡς παρετηρήθη, πρέπει νὰ εἶναι ἀπομονωτικὴ καὶ πεπενημένη. Ὁ καιρὸς τοῦ θεοσκόπου δὲν ἔλθει οἱ ἐργασίαι τῆς ἐνώσεως πρέπει νὰ ἐργασθῶσιν ἀπομονωτικῶς τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν, εἰς καλυτέρας ἡμέρας, ἄλλοι ἐπιτυχέστεροι ἡμῶν, θὰ εἰψοῦν τὸν σπόρον 29).

Πολλοὶ ἐν τούτοις, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρώτη ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία κατὰ τρόπον «προδίδοντα ἐπιδεικτικὴν καὶ δύσθυμον ἀποδοκίμασίαν» 30) ἀπέφυγε πάντοτε καὶ ἠρνήθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν παγχριστιανικὴν κίνησιν, διατηροῦν ἐπιφυλάξεις τινὰς ὅσον ἀφορᾷ τὸ νόμιμον μῖξ

27) Pour l'union, ch. I, *Irenikon*, II, No. 10, collect. 1927, p. 20, Rev. Apologétique. Paris, t. XLV, 1927. Sept. No. 504 p. 312. Πρὸ τοῦ νὰ ὀμιλῶμεν περὶ κατορθωτῆς ἐνώσεως, πρέπει νὰ κρημνίσωμεν τὸν παχὺν τοῖχον τῶν ἀγνοιῶν, τῶν προλήψεων καὶ τῶν ἀντιπαθειῶν· εἶναι μία ἐργασία μακρᾶς πνοῆς, ψυχολογίας τῆς καρδίας καὶ πεφωτισμένης ἀπολογητικῆς.

28) Ἐν Λονδίῳ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 1600ῆς ἐπετείου τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμ. Συνόδου, *Ἐρμηνόλεως Νικολάου*: Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ αἰοδύμου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου, Λονδίνον-Στοκχόλμη, Ἀλεξ. 1930, σ. 71.

29) «*Samboul*», Constantinople, Jeudi 6 Février 1930, L'union des églises (confér.).

30) Ἡ νέα πολιτικὴ τοῦ Βατικανοῦ. *Ἐκκλησία*. Ἀθῆναι, 23 Μαρτίου 1929, ἀφ. 12.

πρ. Αλ. Αλ.
ἀποδοκίμασις
κλπ. 10 βιβλ.
1937

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

κοινωνικής συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν καθ' ὃν χρόνον χωρίζουν αὐτὰς τὸ δόγμα καὶ ἡ διδασκαλία. Κατὰ τὴν ἄποψιν τῶν ἢ ἐπὶ τῶν δευτέρων συμφωνία εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης ἄλλης τοιαύτης. Ὅλη ἡ σκέψις τῶν δύνκτι νὰ συνοψισθῇ εἰς τὴν φράσιν τοῦ David Lathoud: « ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὸν κόσμον ὡς ἀδιαφοροῦσα διὰ τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὰς ἐλευθέρως γνώμας ἢ δογματικῆ ἐγγύησις εἶναι ἐν τῶν σημάτων τῆς »³¹⁾. Εἰδικώτερον ἢ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμη τῆς ἐπισήμου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐκτίθεται εἰς τὴν ἐγκύκλιον Πίου τοῦ ΙΑ' « περὶ καλλιεργείας ἀληθοῦς χριστιανικῆς ἐνότητος », εἰς τὴν ὁποίαν ρητῶς λέγεται ὅτι « εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ κοινωνία μεταξὺ τῶν πιστῶν, ἐὰν οὗτοι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἀκολουθῇ ἕκαστος ἴδιον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι περὶ πολλῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως αὐτῶν » καὶ ἤτις εἶχεν ὡς μὲνδικὸν σκοπὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀδιαφορίαν τῆς Ρώμης πρὸς τὴν « παγχριστιανικὴν πλάνην » τῆς Στοκχόλμης καὶ τῆς Λωζάννης, ἡ ὁποία δὲν ἀφῆκεν ἀσυγκινήτους ὀρισμένους καθολικοὺς κύκλους³²⁾.

Τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἴσταται. Ἡ Ὁρθόδοξος δὲ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει διατηρῆσαι ἀλάτῃ τὴν παράδοσιν τῶν πρώτων χρόνων καὶ ἐπομένως ἔχει πάντα τὰ ἐν ἑαυτῇ περιεχόμενα ἴσως πάσης ἄλλης ἐκκλησίας διὰ τὴν περὶ τὴν ἀγάπην τοῦ δόγματος, ἐνῷ ἀπέδει-
 ξεν ἵτις μὲν τὰς συζητήσεις πρὸς ἐνώπιόν εἴτε μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς εἴτε μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν στουδαίωτα ἀποδίδει εἰς αὐτό, εἰς δὲ τὰς προσπάθειάς ὁμοσπονδικῆς μετὰ τῶν Διαμαρτυρομένων συνεννοήσεως ὅτι τὸν χριστιανισμόν ἔγνωσε ὡς προἰὸν ἱστορικόν, ὡς θρησκείαν καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς φιλοσοφικὸν σύστημα, ἐπιτρέπον ἐλευθερίαν ἀπόψεων³³⁾, ὁρθῶς κατανοήσασα τὸ πρακτικὸν ζήτημα τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν οὐδέποτε ἀπήτησε τὴν πρὸ αὐτοῦ συζήτησιν τοῦ θεωρητικοῦ τοιοῦτου. Τὴν ἄποψιν ταύτην τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἄποψις ὅλων τῶν λοιπῶν πλὴν τῆς Ρωμικῆς ἐκκλησιῶν, περὶ τῆς διακρίσεως τῶν δύο συνεννοήσεων καὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τῆς πρώτης, ὁρθῶς ἀνέπτυξεν ὁ σεβ. μητροπολίτης Θυατείρων κ. Γερμανὸς εἰς ἃσα ἔλεγεν ἐν τῇ κριτικῇ τῆς προαναφερθείσης παπικῆς ἐγκυκλίου: « Ἡ ἀγάπη δὲν δύναται νὰ ζημιώσῃ τὴν πίστιν. Ἡ ἀγάπη δέον νὰ στηρίζηται ἐπὶ πλήρους καὶ εἰλικρινοῦς πίστεως. Χωρὶς νὰ ὀρνηθῶμεν ὅτι ἡ

³¹⁾ Emmaüs, Union des églises, 10 juillet-Août 1926, No. 19, p. 97.

³²⁾ Πάνταινος, Ἀλεξάνδρεια, 26 Ἰανουαρίου 1928, ἀρ. 4.

³³⁾ J. Overbeck, Ἀφελὴς ἄποψις τῶν ἀξιώσεων τῆς ὁρθ. καθ. ἐκκλησίας, ΚΠολις 1883, σ. 19. — Χαλκηδόνος Ἀγαθαγγέλου, Περὶ θερησκευτικῆς συνεργασίας, ΚΠολις 1923, σ. 43.

κοινή πίστις ἀποτελεῖ ἰσχυρότατον πνευματικὸν δεσμὸν νομίζομεν ὅτι ὁ Πάπας ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ὑποβιβάζει τὴν σπουδαιότητα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐξαίρει ὑπεράνω τῶν δύο ἄλλων, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος, ἀποκαλῶν αὐτὴν μείζονα ἐκείνων. . . Ἡ χριστιανικὴ ὁμοσπονδία ἢ Κ. Τ. Ἐκκλησιῶν δὲν σκοπεῖ νὰ ἐνώσῃ εἰς μίαν ἐκκλησίαν τὰς κεχωρισμένας ἀπ' ἀλλήλων ἐκκλησίας, ἐκάστης αὐτῶν δικτηρούσης τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῆς γνώμας ἐν ζητήμασι πίστεως, ἀλλὰ νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς ἐκκλησίας, τὰς ἀποδεχομένας τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς Σωτῆρα, εἰς κοινὴν συνεργασίαν πρὸς ἐπιτελεῖσθαι τῶν ἠθικῶν τοῦ Χριστοῦ ἀρχῶν ἐν τῷ ἀτομικῷ, τῷ κοινωνικῷ, τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ τῶν χριστιανῶν. Εἰς ἡμᾶς παραμένει ἀκατανόητον διατὶ μέλη μιᾶς ἐκκλησίας δὲν δύνανται νὰ συνεργασθῶσι μετὰ μελῶν ἄλλης ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τῆς νεολαίας, κατὰ τῆς ἀθεΐας, τοῦ ἐγκλήματος, τοῦ ἀλκολισμοῦ καὶ τῶν ὁμοίων. Ἡ ἐπαφὴ αὕτη οὐ μόνον μοντερνισμόν καὶ ἀδιαφορίαν δὲν γεννᾷ εἰς τοὺς μετέχοντας, ἀλλὰ καὶ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλον προξύνει καὶ ἐνισχύει καὶ τὴν καρδίαν πληρῶς ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τοὺς καὶ ἄλλως φρονούντας. 34)

Ἡ ἀποψὶς τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἐν ἡμῶν εἰμῇ αὐτῇ ἢ μέχρι πρότινος ἐπιτελεῖσθαι τοιαύτη παρὰ τῶν ἐκκλησιῶν λαμβανόμενου ὑπ' ὄψιν τῶν ἀδυνατιῶν τῆς ἐκείνου προετοιμασίας ἐπιτελεῖσθαι τῆς δογματικῆς τῶν ἐκκλησιῶν, ἰσοδυναμεῖ πρὸς διαρκῆ καταδίωξιν τῆς ἰδέας τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνεννόησεως, καὶ τοῦτο ὀρθῶς ἐτονίσθη ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Μπαλάνου: « Ἐὰν ἀναγκαῖος ὅρος καὶ προϋπόθεσις τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν θεωρηθῇ ἡ δογματικὴ ἐνωσις, πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ ἀπελεισθῶμεν. Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἐπιπέδου ἡ δογματικὴ τῶν συνεννόησις. Θὰ ἐσήμαινεν ὅτι αἱ δογματικαὶ διαφοραὶ προσέκλεσαν τὸν χωρισμὸν καὶ ὅτι ἵνα ἀρθῇ οὗτος δέον προηγουμένως νὰ ἐξομαλυνθῶσιν ἐκεῖναι. Ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος εἶναι ἀνιστόρητος· δὲν ἐχώρησε τὰς ἐκκλησίας διαφορὰ δόγματος, ἀλλὰ πνεύματος καὶ τάσεων. Ἄρκει — διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν ἐκκλησιῶν — ἡ ὁμοφωνία ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ λυτρωτής, ὁ κηρύξας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ κοινὴ ἀντίληψις ὅτι εἴμεθα χριστιανοί, ἔχοντες κοινὰ ἰδεώδη καὶ κοινὰ καθήκοντα » 35).

Ἐὰν ὅμως ἡ συνεργασία τῶν ἐκκλησιῶν εἶναι μία προετοιμασία, εἰς σταθμὸς πρὸς καλλιέργειαν τῆς πλήρους ἐνότητος, δὲν πρέπει νὰ λησμο-

34) Ἡ τελευταία ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα περὶ καλλιέργειας ἀληθοῦς θρησκευτικῆς ἐνότητος, Ὁρθοδοξία, ΚΠολις, Β, 1927, σ. 26, 71.

35) Δ. Σ. Μπαλάνου, Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν, σ. 4, 5.

νηθῆ ὅτι ἀποτελεῖ ἀνάγκην διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀποστολὴν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ κ. Lloyd George, πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας τῷ 1920, ἐτόνισε τοῦτο καλῶς ὁμιλῶν πρὸς τὸν λαὸν τῆς Οὐαλλίας: «Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναρχίας» εἶπε μεταξὺ ἄλλων, κατακτᾷ ἕλκον τὸν κόσμον. Μόνον δὲ αἱ ἐκκλησίαι δύνανται νὰ σώσωσι τοὺς λαοὺς ἀπὸ σοβαρὰν συμφορὰν, ἐν ἣ περιπτώσει ἐπεξετείνεται ἡ ἀναρχία τῶν θελήσεων καὶ τῶν σκοπῶν... 36). Πράγματι, ἐφ' ὅσον αὐταὶ ἔχουν ἐπὶ γῆς προορισμὸν τῶν τῆν ἐν τῇ κοινωνίᾳ διάδοσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ἐφ' ὅσον ἡ διαίρεσις τῶν ἐμέρισε τὴν δύναμιν τῶν καὶ ἐπέτρεψε τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐμφάνισιν ποικιλοῦντων ἀντιχριστιανικῶν συστημάτων καὶ ἰδεῶν, εἶναι πασιφανὲς τὸ καθῆκον αὐτῶν ὅπως διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν τῶν δυνάμεων ἀντιμετωπίσωσι τελεσφόρως τοὺς κοινωνικοὺς ἐχθροὺς τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν «ἡ ἐχθρότης κατὰ τῆς πίστεως τῶν χριστιανικῶν ἡθῶν ὅλον ἐν αὐξάνει» 37) καὶ τὰ πνεύματα ἔχουν τεθῆ ὑπὸ δύο σημαίας, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ ἄλλη ἐνώνει περίξ της ὄλου ἐκείνου, εἰ ὅποιοι βλέπουν τὸ ὄνομα αὐτῆς «σκάνδαλον» ἢ «μωρίαν» 38). Ὁ καθολικὸς J. Calvet ἔκαμε μίαν ἐπισημάνειαν, ἡ ὁποία δὲν ἀπέχει τῆς πραγματικοτήτος. «Πολὸν ταχέως εἴπαι ὅτι ἄνθρωποι θὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο στρατόπεδα: τοὺς ἐχθροὺς τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ἀπὸ τῶν αὐτῶν διαίρεσις θὰ σημαίη θάλαττον, διότι μόνον τὸ ὄνομα τὰ πνεύματα εἰς ὁμάδας μόνον αὐτῶν εἰς τὴν ἡμέραν εἰς ὁμοσπονδίας, θὰ ἐπιβῆσιν κατὰ τὴν τάλιν ταύτην» 39). Ἡ ἀλήθεια αὕτη συνδυαζομένη μετὰ τὴν ἐπισημάνειαν ὅτι «μόνον ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ μετὰ τῆς πρὸς πάντας καὶ πάντα ἀπορροφούμενης καὶ πάντας ἐν ἑαυτῇ ἐνούση θείας ἀγάπης θὰ ἰδύνατο νὰ συμπῆξῃ μίαν σταθερὰν καὶ ἀδιάσειστον σοσιαλιστικὴν πολιτείαν» 40) καθιστᾷ ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην ὅπως αἱ ἐκκλησίαι ἐνώσωσι τὰς ἠθικὰς αὐτῶν δυνάμεις καὶ συνεργασθῶσι στενωῶς εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, αἱ ὁποῖαι ἀμφισβητοῦν ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ πεδῖον τοῦ κόσμου.

Ἄλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος ἐὰν εἶναι μία ἀνάγκη, ἐὰν ἀποτελῆ καθῆκον τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τὴν εἰς χεῖράς τῶν ἐμπειστημένῃν κοινωνίαν, πρέπει νὰ

36) Ἐκκλ. Ἄλ. ΚΠπολις 1923, ἀρ. 23, σ. 216.

37) Πίου Ι' ἐπ. «Egregie vos» 22-2-1907, Actes de S. S. Pie X, Paris, t. III, p. 44.

38) Ign. Döllinger, L'église et les églises, tr. A. Bayle, Paris, 1862, ch. v, p. 364.

39) Rome and reunion, μφρ. ἐκ τοῦ Γαλλ., London 1928' κεφ. Θ'.

40) Τραπεζοῦντος Χρυσάνθου, Ἡ κοινων. κρίσις καὶ ἡ ἐκκλησία, Ὁρθοδοξία, Ἰαν. 1932.